

Infermeres a la Guerra Civil

Text > **ALÍCIA BALTASAR BAGUÉ**, professora titular de la Facultat d'Infermeria de la Universitat de Girona

L'inici de la Guerra Civil (1936-1939) va suposar una emergència sanitària inesperada, tant pel volum de ferits i malalts com per la falta de recursos sanitaris físics i humans disponibles. A mesura que el conflicte avançava, la situació sanitària s'agreujava, perquè calia atendre els ferits de guerra (per metralla, bales i bombes) i, a més, els malalts derivats de la difusió d'epidèmies i malalties infeccioses, com ara la febre tifoide, les pneumònies i la tuberculosi, entre d'altres. A això, cal afegir-hi encara trastorns com l'insomni i la neurosi d'angoixa. La guerra, doncs, va disparar la demanda sanitària, però el sistema assistencial era encara molt limitat i no estava en condicions d'absorbir les noves necessitats derivades del conflicte bèl·lic.

No obstant això, es varen fer esforços i millores. Segons esmenta Carles Hervás, la xarxa hospitalària que hi havia fins aleshores, formada per hospitals civils, es va reforçar amb una xarxa d'hospitals militars i també s'ampliaren, alhora, altres instal·lacions sanitàries improvisades en convents i escoles per atendre els ferits i malalts. A primera línia de combat es van organitzar els hospitals de sang, la funció dels quals era proporcionar una atenció sanitària immediata i urgent als ferits del camp de batalla. A la província de Girona, la xarxa d'hospitals militars estava formada per un hospital de base, ubicat a la capital, al convent de La Mercè, i un conjunt de fins a dotze clíniques repartides per la resta de la província i dirigides per l'Agrupació d'Hospitals Militars de Girona. Paral·lelament, l'antic Hos-

pital de Santa Caterina, ara hospital civil, es va convertir en un centre quirúrgic. A Girona, entre els convents reconvertits en hospitals hi havia també els de Sant Agustí i Les Bernardes.

La creació d'estructures sanitàries noves contrastava, emperò, amb la manca d'infermeres qualificades (es desconeix el nombre d'infermeres titulades durant la Guerra Civil) i aptes per cobrir les necessitats creixents de cures i atenció sanitària. Aquesta falta d'infermeres, segons Hervás, va obligar tots dos bàndols a formar ràpidament moltes dones joves que s'oferien voluntàriament per fer d'infermeres, però que no tenien experiència ni formació prèvia. Dues noies de Bescanó, Margarida Alsina i Lluïsa Llagostera, el març de 1938, van escriure una carta a l'alcalde de Banyoles oferint-se com a voluntàries perquè «segons diuen, a

>> *Infermeres atenent pacients a l'Hospital Clínic Provincial. Barcelona, 1932-1935. (Foto: ANC. GABRIEL CASAS GALO BARDES.)*



Banyoles han obert un hospital i necessiten infermeres». Aquesta situació va obligar les autoritats sanitàries a proporcionar una formació bàsica per a voluntàries sense coneixements d'infermeria, en la qual aprenien a fer embenatges, a posar injeccions i algunes tècniques postquirúrgiques. Aquests coneixements es revalidaven tot seguit mitjançant una llicència oficial que facultava aquestes voluntàries per a la pràctica de cures a ferits i malalts tant als hospitals com al front.

Aquests cursets de preparació es feien als hospitals mateixos. Entre els mesos de gener i febrer de l'any 1938, l'Hospital Municipal de Banyoles va organitzar una formació teòrica i pràctica per treballar a l'hospital militar que s'organitzava aleshores. Sabem que en aquell curs s'hi van inscriure tres noies voluntàries de Banyoles, totes tres de vint-i-dos anys: Joaquina Funtané Angelats, Maria Prat Planas i Rosa Teixidor Rovirola.

Aquest tipus de formació accelerada i induïda per la guerra va tenir, però, altres conseqüències. Sobretot, va ser decisiva perquè moltes dones de classe treballadora que volien ser infermeres, però que per la seva condició social no havien pogut accedir a una formació reglada, ho poguessin esdevenir; almenys, mentre va durar el conflicte, perquè després no se'ls va reconèixer la titulació. En alguns casos, però, l'experiència infermera de la guerra en va facilitar la professionalització ulterior, com en el cas de Ramona Via i Pros, una noia natural de Vilafranca del Penedès i autora d'un dietari de guerra (Via, 1966) on explica la seva experiència com a infermera voluntària amb tot just catorze anys i les condicions de feina, extremes, que va viure a l'hospital de sang de Vilafranca del Penedès, on practicava cures a soldats i militars ferits que arribaven del front. Aquesta formació bàsica i experiència van ser el primer pas, però, perquè Ramona Via, un cop acabada la guerra, volgués continuar els estudis d'infermeria i esdevingués lle-



>> Intervenció quirúrgica a la sala d'operacions de la Vil·la de Salut L'Aliança. Barcelona, anys 1936-1937. Foto: ARXIU NACIONAL DE CATALUNYA. FONS GENERALITAT DE CATALUNYA (SEGONA REPÚBLICA).

vadora, ofici que va exercir al Prat de Llobregat entre els anys 1945 i 1989, i amb el qual va contribuir d'una manera molt significativa a la sanitat local. Va morir a Girona l'any 1992.

Un altre cas remarcable és el d'Anna Pibernat, natural d'Anglès, i autora d'unes memòries en les quals relata les experiències com a infermera de guerra amb setze anys i tot just titulada en infermeria. Pibernat es va oferir de voluntària a l'Hospital Militar de Girona, però al llarg del conflicte va ser traslladada a diferents hospitals de campanya arran de la batalla de l'Ebre i a llocs com ara Tarragona i Valls. Igual com Ramona Via, Pibernat explica com eren les condicions de treball de les infermeres de guerra sota els bombardeigs constants; el flux continu de soldats ferits i de civils malalts; la manca de personal i d'equip i subministraments sanitaris, i l'escassetat d'aliments i provisions. Tot plegat feia que les jornades fossin especialment tenses i esgotadores.

De la mateixa manera que Pibernat o Via, altres dones infermeres voluntàries de la guerra van veure en la feina d'infermeria una possibilitat d'emancipació laboral. Mary Nash en el llibre *Rojas: Las mujeres republicanas en la Guerra Civil*, remarca que quan va esclatar el conflicte, les dones treballadores constituïen un petit percentatge de la població activa, i que eren més aviat mà d'obra no

qualificada. Segons el cens de 1930, només treballava el 12,65 % de les dones, sobretot a les fàbriques tèxtils i en el servei domèstic. No obstant això, no totes les infermeres de guerra van poder continuar en aquesta vocació i professió. Anna Pibernat va tornar a Anglès després d'una estada de refugiada a França l'any 1940, però a causa del seu passat republicà no va poder exercir mai més d'infermera.

La contribució de les infermeres (titulades i no titulades) a l'atenció sanitària durant la guerra va ser fonamental, i en més d'un sentit. La recerca de Carles Hervás conclou que, sense elles, el sistema no hauria funcionat. Però, a més, afegeix la dada, probablement menys coneguda, que en moltes cartes i memòries dels ferits de guerra, la persona de qui més es recorden és de la infermera.

Per saber-ne més:

HERVÁS, C. *La xarxa hospitalària a Catalunya durant la Guerra Civil (1936-1939)*. Barcelona: Publicacions de l'Arxiu Històric de les Ciències de la Salut; Col·legi Oficial de Metges de Barcelona, 2014.

HERVÁS, C. (et al.). *Hospitals de guerra (1936-1939): L'hospital de guerra de Banyoles i el doctor Jimeno*. Banyoles: Centre d'Estudis Comarcals, 2022.

VIA, Ramona. *Nit de Reis: Diari d'una infermera de 14 anys*. Barcelona: Club dels Novel·listes, 1996.

HURTADO, A. «Un testimonio de la Guerra Civil Española. Ana Pibernat: Mis memorias». *Arenal, Revista de Historia de las Mujeres*, 2001, 7: 2, 439-459.

Les autoritats sanitàries es van veure obligades a proporcionar una formació bàsica per a voluntàries sense coneixements d'infermeria